

Др Драгица Вујадиновић*

Зорица Мршевић, *Ка демократском друштву родна равноправност*, Институт друштвених наука, Београд 2011, 175.

Зорица Мршевић је једна од ретких теоретичарки права која се бави феминистичком јуриспруденцијом, другачије речено, правном теоријом рода, и то на највишем нивоу квалитета. У недавно објављеној књизи *Ка демократском друштву – родна равноправност*, успешно је синтетизовала и систематски изложила своја сазнања о улози права у репродуковању патријархалне структуре односа, с једне стране, као и у успостављању родне равноправности, с друге стране.

Међу рецензентима ове књиге су друге две сјајне теоретичарке права и заступнице феминистичке јуриспруденције – Маријана Пајванчић и Невена Петрушић. Ове три ауторке су изградиле завидну академску каријеру и упорно раде на томе да се у јавном простору и у правничкој професији учини видљивим и чујним проблем родне неравоправности. Својим теоријским и практичним деловањем на пољу критичког преиспитивања правне теорије и праксе са становишта унапређења родне равноправности наметнуле су се као стубови родне сензибилизације права у Србији. И то што су удружиле снаге у случају ове одличне књиге – као списатељица и рецензенткиње, указује на висок ниво професионалности и солидарности засноване на квалитету и на пројекту заједничке борбе за унапређење права и његове примене, као и генерално борбе за еманципацију жена.

Зорица Мршевић се академски и истраживачки бави већ више деценија критичком теоријом права генерално узев (садржајем и генезом међународног и унутрашњег права са становишта људских права и права жена, као и питањем смисла и значаја родно сензибилисане примене права). Међутим, у оквирима своје правне струке, бави се конкретније и кривично-процесним правом, криминологијом, а у том контексту и феноменологијом и теоријом насиља, посебно узроци-

* Ауторка је редовна професорка Правног факултета Универзитета у Београду.

ма, превенцијом и санкционисањем родно условљеног насиља, превасходно насиља према женама. Она је током последњих неколико деценија активна и на невладиној феминистичкој сцени и у феминистичком покрету бивше Југославије и Србије.

У овој књизи ауторка полази од става да традиционално право носи печат патријархалне структуре односа и да „правна теорија рода представља критичку анализу права, закона и њихове примене као патријархалних институција“. Поента је да је право кроз историју стварано од мушкараца, да је правни субјективитет жена тек однедавно у историји успостављен; да је и у универзалним правним нормама жена била невидљива. Због тога је по ауторки био неопходан даљи развој права у правцу: прво, препознавања специфичних женских људских права, као што су право на абортус, заштита од насиља, правно регулисање инцеста, проституције, порнографије, брачних злоупотреба; друго, у правцу преиспитивања свих области права и правних регулатива из родне перспективе; треће, у правцу развоја међународних стандарда, правних норми и механизма за успостављање родне равноправности; четврто, у правцу унапређивања унутрашњег права појединачних земаља широм света, а у складу с највишим цивилизацијским међународноправним стандардима. Она говори о праву „као месту борбе“, у смислу да су у праву присутни родни стереотипи, да правни систем репродукује дискриминацију жена која је карактеристична за патријархалну структуру односа, и да је неопходна родна сензибилизација права. Наиме, правна теорија рода настоји да „развије трансформативне елементе и методе елиминисања патријархата анализирајући природу и обим женске подређености у разним правним областима“.

Критичка анализа права захтева, како она каже, реформе ради побољшања правног статуса жене кроз тежњу ка реформама права, у правцу правне превенције и санкционисања полно заснованог насиља и дискриминације по основи пола и генерално узев; у правцу унапређења заштите репродуктивних и здравствених права жена, заштите права маргинализованих жена, лезбејских права. Такође, родна теорија права анализира значај успостављања правно-институционалних механизма за унапређење политичке партиципације жена.

Ауторка даје систематску анализу међународног права које након Другог светског рата креће с убрзаним цивилизацијским искорацима по питању заштите права жена, посебно њихове заштите од насиља и дискриминације, и то посредством правно-институционалних међународних механизма. Ови међународноправни механизми прогресивно добијају примат над националним правима и намећу универзалне стандарде и обавезу држава да успостављају националне

стратегије и законодавства с циљем успостављања родне правне равноправности и родног партнерства између жена и мушкараца у политичком животу. У разним контекстима анализира међународно правне документе, који нуде стандарде и инструменте родне равноправности, као што су: Универзална декларација о људским правима (1948), Конвенција о политичким правима жена (1952), Међународни споразум о грађанским и политичким правима (1966), Међународни споразум о економским, социјалним и културним правима (1966), Декларација о елиминацији свих облика дискриминације према женама (1967), Декларација о заштити жена и деце у случају опасности и оружаном сукобу (19974), Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (1979), Декларација о елиминацији злостављања жена (1993), Интерамеричка конвенција за превенцију, кажњавање и елиминацију насиља над женама (1995), Универзална декларација о демократији (1997), Опциони протокол за Конвенцију о елиминацији свих облика дискриминације над женама (1999).

У вези с институционално-правним механизмима у појединачним државама, она указује на начелну неопходност реформисања партијског и изборног законодавства са системом квота, установљавања парламентарних и других тела за родну равноправност, националних акционих планова и стратегија за унапређење положаја жена, доношења закона о родној равноправности, увођења контролних независних механизма, омбуда, повереника/ца за родну равноправност. Наравно, о поменутиим државним инструментима се говори на нормативно-начелном и на практично-политичком плану, зависно од тога да ли су у питању развијеније земље либералне демократије, земље које су на путу консолидације демократије или многе земље у свету које су још увек далеко од поменутог циља.

Када говори критички о праву као месту репродукције мушке доминације, а затим и о праву као родном месту важних еманципаторских цивилизацијских помака, остаје недоречена или неизречена једна карика у ланцу аргументације. Наиме, модерно право је настало као резултат грађанских политичких револуција и америчке и француске декларације о универзалној једнакости свих људи. Епохална идеја универзалне једнакости људи, исказана апстрактним правничким дискурсом, иницијално је учинила невидљивим разне облике дискриминације по полу, раси, економском статусу и утолико је репродуковала хетерономне структуре моћи, укључујући и патријархалну. Међутим, истовремено је самом својом супстанцом представљала еманципаторску моторну снагу за унапређивање и конкретизацију идеје универзалне једнакости и за крупне кораке на путу успостављања родне равноправности у праву, политици и животу.

Наравно, као што ауторка детаљно описује и анализира, женама права нису подарена, оне су жестоко и дуго морале да се боре за добијање права гласа, а затим и за повећавање своје политичке партиципације и учешћа у јавном животу сваке врсте. У том контексту говори о сифражетском покрету у Великој Британији, у којој се од половине XIX века па надаље води главна битка за једнако право гласа жена; затим, о улози Првог и Другог светског рата у остварењу права гласа жена и изласку жена из куће и породице у јавни – економски и политички простор. Говори и о чињеници да тек од друге половине XX века креће масовни процес признавања једнаког права гласа за жене, уз опомињање да и данас постоје црне рупе неоствареног женског права гласа (рецимо, Саудијска Арабија). Говори о томе да се борба жена за сопствена права и против „мушке културе“ одвијала – осим на плану борбе за право гласа – и на плану борбе за право на високошколско образовање и борбе за право располагања над сопственом имовином. Дакле, ради се о правима која данас изгледају саморазумљива, а до недавне прошлости су била потпуно недоступна женама.

На случају енглеског покрета за женска права, као најразвијенијег, ауторка пластично показује спорост и постепеност, у ствари тежак и дуг процес борбе жена – богатих и образованих, сиромашних, жена радница – за остваривања еманципаторских корака. Тако, овај покрет је 1860. године паралелно водио четири кампање, за усвајање законодавства које би женама дозволило контролу над сопственом зарадом, што је постигнуто 1878. године, затим, за располагање сопственом имовином, што је постигнуто 1882. године. Бориле су се сифражеткиње за право на високошколско образовање, а у прилог томе су оснивале женске колеџе при најважнијим универзитетима, куповале колеџске зграде, припремале студенткиње за пријемне испите за Оксфорд и Кембриџ, где су први пут примљене 1870. године. Бориле су се и против Закона о заразним болестима, који је дозвољавао полицијску инспекцију венеричних болести код жена за које се сумњало да су проститутке, и у томе су успеле 1884. године. Наравно, бориле су се примарно за добијање права гласа, али у томе нису дуго имале успеха. Тек 1918. године Енглескиње старије од 30 година добијају право гласа, а од 1928. то право је проширено и на жене старости од 20 година. Такође, донет је 1919. године Закон о укидању полне дисквалификације, који је дозволио женама да буду адвокаткиње, поротнице, судије и чланице парламента. Ауторка помиње и да су у Британији од 1923. године услови за развод брака постали једнаки, а 1925. године су мајке стекле једнака права у подизању деце. Из свега се може уочити да је правна једнакост у виду избореног права гласа, права на образовање, на

правни субјективитет, представљала само нужну претпоставку, али не и довољан основ родне равноправности.

Даљи развој помињаних међународноправних и државних законодавстава је био следећа неопходна инстанца борбе. Међутим, и надаље су простори борбе против патријархалне структуре односа и њене уграђености у право и у друштво генерално отворени и стално присутни, као борба за примену родно сензибилисаног права, за родно освешћивање професионалних представника и представница струке – судија, тужиоца, поротника, адвоката, и као борба за промену патријархалне свести и жена и мушкараца, за развијање културе људских права, демократске политичке културе. О свему томе има речи и убедљиве анализе у овој књизи.

У наведеном контексту ауторка афирмативно говори о 8. марту, односно о рехабилитовању и деконструкцији значења тог празника, у смислу подсећања на историјску борбу жена – текстилних радница у Њујорку 8. марта 1857. године против нечовечних услова рада и ниских надница, затим, марша 15.000 жена у Њујорку 8. марта 1908. године са захтевима за право гласа, против ниских надница, за забрану дечијег рада, и у смислу даљег историјског хода борбе жена симболички често везиваног за овај датум. Такође, говори о симболичкој снази овог празника и у смислу подсећања на неопходност даље борбе против разних облика вишеструке дискриминације жена. Она подсећа да су УН почеле с обележавањем 8. марта као међународног дана жена 1975. године, а да је Генерална скупштина УН усвојила тек 1977. године Резолуцију којом се 8. март проглашава за Дан женских права.

Наслов књиге имплицира да је суштинско питање демократије успостављање родне равноправности. Могло би се критички приметити да је можда требало посветити посебно поглавље у књизи управо теми односа родне равноправности и демократије, и то с обзиром на понуђени наслов, као и значај поменуте теме. Генерална тема унапређења демократије као процеса растућег укључивања свих који су различити међу једнакима, укључујући и оне који су различити по основу пола и рода, указује да право гласа на изборима мора бити допуњено слободом говора (правом да се чује специфична перспектива свих мањинских или депривилегованих група, укључујући жене), као и обавезом политичке заједнице да одлучивање о друштвено важним питањима буде узима у обзир и све битне мањинске, као и родне перспективе.

Дакле, имплицирано је (а и показано на примеру анализе значаја система квота и других механизма за унапређење политичке партиципације жена), да је партнерско укључивање жена у одлучивање о свим питањима политичког и друштвеног живота не-

опходно за истинско успостављање демократије. При том, помиње се и то да није довољно да жене буду више укључене у политичко одлучивање, већ и да је неопходно да родна перспектива буде присутна у њиховом начину мишљења, као и у начину мишљења мушкараца. Такође, указује се да је неопходно родно сензибилисање законодаваца, свих који примењују право – судија, адвоката, тужилаца, државних службеника, затим, образовних наставних програма и уџбеника, јавног политичког и медијског простора, дискурса којим се професори обраћају студентима и ђацима, и у којем студенти и ђаци бивају подучавани. Неопходно је и родно сензибилисање језика, о чему говори на убедљив начин.

Књига је подељена у два дела, по узору на уџбенике права. Има општи део, који се бави разним аспектима међународног и домаћег права, критичком анализом права са становишта рода, генезом права и борбом за женска политичка права, за механизме за родну равноправност, категоријалним апаратом везаним за студије рода, за појмове пола и рода, за појам дискриминације и родне равноправности, за појмове мизогиније и „гендер маинстреаминга“, за родно сензитивни језик и родно сензитивну статистику, као и за стандарде Европске Уније усмерене ка родној равноправности и родном унапређивању правног и политичког система. У посебном делу се бави анализом положаја маргинализованих група жена – жена са инвалидитетом, старијих жена, жена проститутки, лезбејки, Ромкиња, жена у затвору (са дирљиво описаним примером прљавог штрајка жена у затвору у Ирској), жена у спорту, жена као сликарских инспирација (жена у музеју, на сликарским платнима).

Идеја о томе да легализација проституције није решење, већ да је криминализација клијената, потражилаца услуга проститутки неопходна и да представља право решење, затим, став ауторке да је третирање проституција као најстаријег заната и као добровољне жељене активности код већине простутки суштинска лаж и лицемерје, аргументовани су на веома убедљив начин. Може се слободно рећи да је то парадигматичан текст за анализу проблема проституције и његове правне регулације. Такве квалитете има и текст о лезбејкама на друштвеним маргинама. Све ове теме су обрађене на веома занимљив начин, систематски, аргументовано, поткрепљено емпиријским показатељима, аналитичким, али веома рафинираним језиком. Осећа се компетентност, јасна идеја и порука, посвећеност теми, интелектуално поштење и продирање у срж проблема.

У целини узев, књига је написана на квалитетан начин, компетентно, храбро, ангажовано, с интелектуалном и људском искреном посвећеношћу теми. Она може да служи на част академској

правничкој заједници и правничкој струци уопште узев. Наравно, не само правничкој. Јер, у питању је тема која цивилизацијски преиспитује односе између мушкараца и жена, родне улоге и њихову друштвену условљеност. Порука књиге је да је неопходно потпуно измештање родних улога из патријархалног оквира и окова и њихово уклапање у нове цивилизацијске трендове успостављања родне равноправности у праву и политици, као и генерално.

Модерно друштво је раскршће и стециште сукоба патријархалних дубоко укорењених тенденција, на једној страни, и еманципације у правцу превазилажења патријархалне дискриминаторне структуре односа међу половима, на другој. Као што је ауторка рекла да је модерно право место борбе, то се може рећи и за модерно друштво у целини – да је модерно друштво место борбе за превазилажење патријархата у друштву, породици, политици и праву. Ова књига значајно доприноси освајању простора еманципације на месту борбе, схваћеном и као процес унапређивања права и демократске политике, и као процес унапређивања правничке професије, али и као процес успостављања родне равноправности уопште.